

АНОТАЦІЯ

Піскун Ю. О. Американський чинник у близькосхідній політиці Туреччини на сучасному етапі.

Дипломна робота на здобуття освітнього ступеню «магістр» за спеціальністю 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії». – Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, 2023.

Актуальність теми дослідження. Американський чинник у близькосхідній політиці Туреччини на сучасному етапі є невимушено переконливим. Америка впливає на Туреччину політично, економічно та культурно, і це не тільки має значущі наслідки для обох країн, але й впливає на міжнародну політику у цілому. Питання, які виникають з проблемами США і Туреччини, варто розглянути серйозно та метою цього дослідження є виведення наявних тенденцій та аналіз різних підходів до їх розв'язання. Дослідження цієї теми є важливим внеском в збільшення розуміння взаємодії між регіоном Близький Схід та світовою геополітикою. Вивчення проблем, які має Туреччина з американськими партнерами, може допомогти зрозуміти виникнення проблем, що є ключовими для розуміння міжнародної політики Туреччини, а також дозволять ідентифікувати найбільш ефективні підходи до їх вирішення. У цьому дослідженні розглянуть також взаємовідносини між президентом Туреччини Реджепом Тайіпом Ердоганом та президентом США Джо Байденем. Автор зверне увагу на те, як Ердоган, який мав дуже близький зв'язок з попереднім президентом США Дональдом Трампом, перебудовує свої відносини з новою адміністрацією США і на що варто чекати в майбутньому в політичному та економічному відношенні. Більш детально розглянеться участь Туреччини в НАТО, а також основний програмний документ турецького уряду і Партії справедливості та розвитку є стратегія «Політичне бачення 2023», яка була виголошена під час Четвертого з'їзду ПСР 30 вересня 2012 року.

За останні кілька десятиліть Турецька Республіка перетворилася на регіонального лідера завдяки кардинальним змінам у внутрішній політиці та якісному економічному прогресу. Як потужна регіональна держава, Туреччина займає провідні позиції в низці регіональних організацій і, як держава-член, має значний вплив на політичне життя Близькосхідного регіону. На баланс сил у близькосхідному регіоні вплинули, з одного боку, зміни останніх років, зокрема, зняття санкцій з Ісламської Республіки Іран, війна в Сирії, поява новоствореної ІДІЛ, втручання США та Росії в сирійський конфлікт і посилення активності РПК.

Об'єктом дослідження є зовнішня політика Туреччини за часів президентства Реджепа Тайіпа Ердогана.

Предметом дослідження є вплив США на формування зовнішньополітичного курсу Туреччини на Близькому Сході.

II

Хронологічні межі дослідження охоплюють 2014-2023 роки. Нижня межа – початок президентських повноважень Р. Т. Ердогана, верхня – у травні 2023 р. він знов одержав перемогу на президентських виборах у Туреччині.

Територіальні рамки охоплюють Туреччину, США, а також країни Близького Сходу (Іран, Ізраїль, Сирію, арабські країни).

Мета роботи полягає у дослідженні проблем близькосхідної політики Туреччини та місця американського чинника в цьому питанні.

Для досягнення мети автор виокремив такі **завдання**:

- розглянути стан наукової розробки проблеми у вітчизняній та зарубіжній міжнародно-політичній науці;
- опрацювати джерельну базу дослідження;
- визначити концептуальну та понятійно-категоріальну основи дослідження;
- визначити стратегічні пріоритети зовнішньої політики Туреччини на сучасному етапі та місце в них регіону Близький Схід;
- висвітлити ключові аспекти близькосхідної політики Туреччини;
- визначити вплив США на формування та реалізацію близькосхідного вектору зовнішньої політики Туреччини;
- проаналізувати роботу Партії справедливості та розвитку Туреччини, в контексті розвитку НАТО;
- дослідити вирішення питання тероризму.

Методи дослідження. У процесі дослідження автором були використані такі загальнонаукові методи, як аналіз та синтез, індукція та дедукція, системний метод та метод класифікації. Серед спеціально-наукових методів слід виокремити проблемно-хронологічний, історичний та порівняльний (компаративний) методи, а також метод періодизації.

Наукова новизна. На рівні дипломної роботи магістра проаналізовано вплив США на формування зовнішньополітичного курсу Туреччини на Близькому Сході за часів президентства Р. Т. Ердогана, спадковість і зміни у політиці президентів США Д. Трампа і Дж. Байдена щодо Туреччини.

Практичне значення полягає в тому, що робота написана з науковою та навчальною метою і призначена для студентів, аспірантів та викладачів гуманітарних факультетів; результати, отримані в цій роботі, можуть бути використані у викладанні навчальних курсів, зокрема, «Зовнішня політика країн Азії», «Зовнішня політика США» та ін.

Апробація результатів дослідження здійснена на таких наукових конференціях: Міжнародній науковій інтернет-конференції «Сімдесяти економіко-правові дискусії. Серія: Соціальні та гуманітарні науки» (28-29 листопада 2022 р.) та науковій конференції «США: політика, суспільство, культура – 2023» (Київ, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 26 січня 2023 р.).

Публікації. За результатами дослідження автором опубліковано 2 наукових праці, з них 2 – матеріали конференцій.

III

Структура роботи відбиває поставлені перед дослідженням цілі та завдання. Загальний обсяг її становить 106 сторінок, з них основного тексту – 93 сторінки. Робота складається з списку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, 11 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (106 найменувань українською, турецькою та англійською мовами), додатки.

У першому розділі **«Теоретичні основи дослідження Туреччини на Близькому Сході»** подається аналіз стану наукової розробки та джерельної бази, проаналізовано понятійно-категоріальний апарат, принципи, підходи та методи дослідження проблеми. Розділ включає в себе три підрозділи.

У підрозділі 1.1 *«Стан наукової розробки проблеми»* автором з'ясовано, що використану для написання роботи літературу доцільно розподілити за країнознавчим критерієм. Роботи вітчизняних авторів, американських науковців. Виявлено, що українські науковці достатньо уваги приділяють вивченню інституційного виміру. Серед українських дослідників дослідженням цієї проблематики займаються О. Волович, Є. Габер, Т. Стародуб, Р. Рукомеда, А. Худолій, які прагнуть оцінити зміни в політиці Туреччини щодо Близького Сходу, О. Мощенко досліджує причини зміщення фокусу зовнішньої політики Туреччини на Близький Схід. Не менш активно це питання досліджують зарубіжні вчені, особливо слід відзначити роботи А. Барріні, Т. Огузлу, С. Гюрсоє та К. Кіріші. Джерельну базу дослідження становлять документи урядів, двосторонні та багатосторонні міждержавні договори, документи міжнародних організацій, офіційні виступи та заяви політичних та державних діячів США та Туреччини, таких як ООН, НАТО, статистичні довідники, публікації політичних та державних діячів у соціальних мережах та публікації ЗМІ.

У підрозділі 1.2 *«Понятійно-категоріальна та джерельна основа дослідження»* було з'ясовано, що питання географічних кордонів на Близькому Сході досі остаточно не визначене. Державний департамент США визначає його як країни Леванту, Північної Африки та Перської затоки, виключаючи Туреччину, яка є членом НАТО. Водночас спостерігаються спроби реструктуризації Близького Сходу. У даній роботі було виявлено потребу у конкретизації таких понять як «Близький Схід», «неоосманізм», «Великий Близький Схід», «османський період», «імперська експансія» та «центр стратегічної глибини Туреччини».

У підрозділі 1.3 *«Теоретико-методологічні основи дослідження»* для дослідження, було використано як загальнонаукові, так і конкретно-наукові методи дослідження обраної теми. Автор звернувся до методів аналізу і синтезу, індукції та дедукції, узагальнення, групування, описового методу, тощо. Серед спеціальних методів слід виділити принципи історизму, об'єктивності, багатофакторності, системності, світоглядної толерантності, всебічності, логічності та методологічного плюралізму. Для прикладу, на основі історизму. Робота виконана на основі концептуально-парадигмального підходу, за допомогою якого було досліджено та проаналізовано діяльність США та Туреччини починаючи з ХХ століття й донині.

У другому розділі «**Зовнішня політика Турецької Республіки на Близькому сході: становлення та розвиток**» проаналізовано розвиток та розбудову Турецької Республіки, стратегічні пріоритети близькосхідної політики через американську призму.

У підрозділі 2.1 «*Близькосхідний вектор як провідний напрям зовнішньої політики Турецької Республіки наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.*», автором виявлено, що Турецький елемент відіграє все більш важливу роль майже в кожному питанні на міжнародній арені, особливо в процесах, що відбуваються на Близькому Сході, а також у розвитку двосторонніх і багатосторонніх відносин з країнами, які безпосередньо задіяні на Близькому Сході або намагаються прямо чи опосередковано впливати на ситуацію, що там склалася. Сьогодні Анкара формує свій зовнішньополітичний курс, визначає свої ключові інтереси з різних питань і свідомо намагається відстоювати свою позицію, чого вона не робила з часів Османської імперії, не тільки в регіоні, а й на міжнародній арені загалом. На приклад, автор аналізує роботу Партії справедливості та розвитку (АКР), де можна побачити градацію стратегічних дій та підвищення статусу.

У підрозділі 2.2 «*Стратегічні пріоритети зовнішньої політики Туреччини на сучасному етапі та місце в них регіону Близький Схід*», було зазначено, що сьогодні Анкара усвідомила важливість проведення багатополлярної міжнародної політики і почала серйозно переглядати свою зовнішньополітичну позицію: З початку 2000-х років Туреччина відійшла від односторонньої орієнтації на Захід і прагне до конструктивного діалогу з сусідніми країнами, особливо до Близького Сходу, Північної Африки, Балкан. Проте слід не забувати нестабільність турецької політики щодо давніх проблем з курдами. Проаналізовано стратегічну політику «нуль проблем з сусідами», яка показала, що Туреччина ще не вирішила питання геополітичних реалій.

У третьому розділі «**Головні вектори близькосхідної політики Р. Т. Ердогана та позиції США**» на основі дослідження стратегічної політики Туреччини було визначено позицію США, щодо близькосхідної політики й майбутнє з арабськими країнами.

У підрозділі 3.1 «*Політика Туреччини щодо курдів на сучасному етапі. Реакція США*» автором визначено, що починаючи з 2009 р. президент Туреччини вирішував курдську проблему мирним шляхом. Курдське етнічне питання має міжнародне значення вже понад століття і завжди було присутнім у близькосхідних справах і в політиці західних держав. Суть курдського питання з точки зору міжнародного права полягає в тому, що правлячий клас держави, яка розділила курдів, відмовляється дозволити їм здійснити своє право на самовизначення. Курдам було надано можливість вести мовлення на приватних каналах курдською мовою, але це ні до чого не призвело. Водночас Центральне командування США і багато хто в Конгресі вихваляють сирійських курдів як хоробрих воїнів, Америка стала більш обережною у цих питаннях.

У підрозділі 3.2 «Позиція Туреччини щодо конфлікту в Сирії та ключові сфери двосторонньої взаємодії» автор з'ясував, що недоліком участі Туреччини в сирійському конфлікті є велика кількість сирійських біженців. За даними Міністерства внутрішніх справ Туреччини, в країні зареєстровано 2007300 біженців з Сирії, утримання яких лягає тягарем на турецькі фінанси. Президент Ердоган заявив, що витрати на розселення біженців у Туреччині становлять понад 12 мільярдів доларів. Однак Європейський Союз виділив Анкарі 3 мільярди євро на переселення сирійців в рамках міграційної угоди з Туреччиною.

У підрозділі 3.3 «Пошук нового балансу у відносинах з Ізраїлем через погляд Америки» автор з'ясував, що з точки зору стратегічних інтересів, відносини Туреччини з Ізраїлем за Ердогана ніколи не будуть ідеальними, але відновлення відносин стало перемогою реальної політики над ідеологічними розбіжностями. За останнє десятиліття турецька стратегія «нуль проблем з сусідами» була призупинена, і країна зіткнулася з конфліктом майже на всіх зовнішніх фронтах. Автором було проаналізовано перешкоди на шляху до ізраїльсько-турецького примирення. Зрештою єдиним виходом залишається побудова конструктивного діалогу.

У четвертому розділі «Вплив США на формування та реалізацію близькосхідного вектору Туреччини» на основі дослідження діяльності США у XXI столітті на політику Туреччини було проаналізовано суперечливі відносини та визначено нові виклики та тенденції крізь призму НАТО.

У підрозділі 4.1 «Суперечливість відносин Туреччина-США» автор виявив, що стратегічне партнерство між Сполученими Штатами і Туреччиною ще більше зміцнилося завдяки низці двосторонніх угод і домовленостей з політичних, військових та економічних питань. Туреччина продовжує визнавати Сполучені Штати важливим стратегічним партнером у політичній, економічній, військовій та безпековій сферах. В останні роки Туреччина і США співпрацювали в Середземномор'ї, Перській затоці, Центральній Азії та Кореї, але інтереси Туреччини і США розходяться на Балканах, в Центральній Азії, на Кавказі та Близькому Сході. Водночас, слід звернути увагу на події в Україні, на спільній прес-конференції Державного секретаря США Ентоні Блінкена та міністра закордонних справ Мевлюта Чавушоглу в Анкарі в лютому 2023 року Держсекретар США виявляє підтримку Туреччиною територіальної цілісності України. Туреччина тісно покладалася на Сполучені Штати та НАТО в обороні та співробітництві, проте нині турецькі лідери вказали на зацікавленість у зменшенні своєї залежності від Заходу, і це може частково пояснити готовність узгоджувати деякі дії з Росією.

У підрозділі 4.2 «Участь у НАТО, як стратегія ПСР (Партія справедливості та розвитку Туреччини)», автор визначив, що НАТО неодноразово демонструвала свою унікальну здатність спланувати та почати в стислі терміни проведення багатонаціональних операцій різного масштабу та складності. Роль Туреччини, єдиної мусульманської країни в НАТО, зросла за останнє десятиліття. Однак вважається, що військова співпраця і політичні альянси впливають на внутрішню динаміку Туреччини: військові відігравали

вирішальну роль у політиці країни до приходу до влади Партії справедливості і розвитку Ердогана в 2002 році; членство в НАТО посилює позиції військового командування, що призвело до збройних переворотів і військового втручання в політику.

У підрозділі 4.3 «Двостороння співпраця у вирішенні питань тероризму», автор визначив, з 2012 року всі питання, пов'язані з боротьбою з тероризмом, було передано у відання Національної розвідувальної служби, а контртерористичні підрозділи у складі поліцейських структур фактично відсторонено від участі в контртерористичній діяльності. У рамках тісної міжнародної співпраці у Вашингтоні було створено Турецький інститут з вивчення правоохоронної діяльності (Turkish Institute of Police Studies) для проведення міжнародних конференцій з протидії тероризму.

У **висновках** узагальнено головні результати поведеного дослідження:

1. Досліджено стан наукової розробки проблеми близькосхідної політики Туреччини та американського чинника в цьому питанні. Варто відзначити, що використану літературу доцільно класифікувати за країнознавчим критерієм: роботи вітчизняних авторів, фахівців-міжнародників, науковців представників держав Туреччини та США, арабських країн, українських та західних дослідників. Наукова розробка проблеми близькосхідної політики Туреччини та ролі американського вектору в ній є недостатньо вивченою в наукових джерелах. Проте саме роль Туреччини у формуванні близькосхідної політики є вкрай суттєвою, про що свідчать висновки науковців, що досліджували цю проблему.

Для дослідження джерельної бази, зокрема, аналітичних доповідей, інтерв'ю політичних діячів держав регіону, стрічок новин стосовно поточного стану відносин Туреччини з країнами Близького Сходу було використано івент-аналіз та контент-аналіз.

2. Охарактеризована джерельна база, використана в дослідженні. Джерельна база є досить широкою та об'єктивною і охоплює основні питання близькосхідної політики Туреччини. Джерела можна умовно поділити на такі групи як: 1) офіційні документи – договори, заяви, декларації, що були прийняті державними установами, міжнародними організаціями, зокрема, доповіді ООН про ІДІЛ та боротьбу з тероризмом у Туреччині. Важливим джерелом є офіційна інформація з сайту Міністерства закордонних справ Туреччини про головні тренди і цілі зовнішньої політики Турецької Республіки. Цінним джерелом є й доповіді Конгресу США про американсько-турецькі відносини; 2) політичні та наукові праці, інтерв'ю державних і політичних діячів, у яких досліджується питання зовнішньої політики Туреччини. Власна офіційна позиція турецького уряду з питання участі Туреччини у вирішенні міжнародних проблем через «арабську весну» також відображена в роботах екс-міністра закордонних справ Туреччини А. Давутоглу; 3) інформація з сайтів ЗМІ, новини та ін.

3. Сучасна зовнішньополітична доктрина Туреччини, незважаючи на її тісний зв'язок з «традиційними» зовнішньополітичними концепціями, все ще перебуває в процесі формування, шукаючи варіанти ідеологічної легітимізації

VII

своїх регіональних претензій. Зовнішня політика Анкари на Близькому Сході отримує різні, іноді діаметрально протилежні оцінки як з боку іноземних оглядачів, так і турецької громадськості через незавершеність підходів до взаємодії з країнами регіону.

Потенційна загроза конфліктів на Близькому Сході для безпеки і стабільності Туреччини посилює прагнення Анкари контролювати ситуацію. Віра турецького керівництва в те, що Туреччина може впливати на регіональні держави і «трансформувати» простір навколо себе, продовжуватиме впливати на її політичну діяльність на Близькому Сході.

Політика «нульових проблем» може за досить короткий проміжок часу суттєво пом'якшити розбіжності між сусідніми країнами і дозволити Туреччині перейти від суто національної політики до регіонального економічного і культурного діалогу, створивши єдину економічну систему, що об'єднує Балкани, Кавказ, Каспійське море, Центральну Азію і Північну Африку, з Анатолією в центрі.

Хоча з точки зору стратегічних інтересів відносини Туреччини з Ізраїлем за часів Реджепа Ердогана ніколи не відновляться повністю, відновлення відносин - це перемога реальної політики над ідеологічними розбіжностями.

4. Турецька Республіка хоче співпрацювати з країнами Близького Сходу, але багато мусульманських країн виступають проти цього, оскільки не хочуть бачити Туреччину регіональним лідером. У порівнянні з потенціалом країн Близького Сходу, Турецька Республіка наразі має високий теоретичний потенціал для того, щоб стати регіональним лідером, а останні прогнози показують, що країна досягне високого економічного розвитку в майбутньому. У цьому контексті основними перевагами Туреччини є її світський характер, часткові правові реформи відповідно до європейських стандартів та тісні контакти з Європою і США.

Політика балансування між НАТО, ЄС та демократичними цінностями, з одного боку, і диктаторською Росією, з іншого, не є новою для Туреччини і, як показує практика, в деяких випадках може бути навіть успішною, що дозволяє Анкарі захищати свої національні інтереси незалежно від партнерських зобов'язань.

5. Якщо Туреччина і США співпрацюють у Середземномор'ї, Перській затоці, Центральній Азії та Кореї, то на Балканах у Центральній Азії на Кавказі та на Близькому Сході інтереси Туреччини і США розходяться. У новій реальності традиційні стратегічні відносини Туреччини із Заходом слабшають. Туреччина поступово віддаляється від США і Європи і зближується з Росією і мусульманським світом.

6. США та Туреччина є союзниками з того часу, як Туреччина вступила до НАТО у 1952 році. Як член НАТО, Туреччина відігравала вирішальну роль у забезпеченні безпеки південно-східного флангу альянсу в епоху холодної війни та після її закінчення. Партія справедливості та розвитку Туреччини, заснована Р. Т. Ердоганом, декларує принципи євроатлантичного співробітництва, і участь в НАТО розглядається як інструмент посилення

VIII

свого впливу на Близькому Сході. За останні десятиліття ми стали свідками погіршення відносин між США та Туреччиною.

7. Проте, спостерігається на перший погляд однаковість в рішенні боротьби в тій чи іншій мірі з російською агресією щодо України. Між США та Туреччиною виникали суперечливі відносини в аспекті співпраці з РФ щодо закупівлі комплексів С-400, закріпленні вертикалі влади в руках Р. Ердогана як уособлення авторитаризму, жорстке придушення опозиції, турецька ескалація на Близькому Сході. Туреччина та США вживають заходів для протидії тероризму, свідченням чого є навчання в Туреччині фахівців з контртерористичних операцій.

Таким чином, американські елементи відіграють важливу роль у близькосхідній політиці Туреччини на даному етапі. Стратегічне партнерство між США і Туреччиною підкріплене низкою двосторонніх договорів і угод з політичних, військових та економічних питань. Туреччина продовжує розглядати США як основного стратегічного партнера в політичній, економічній, військовій та безпековій сферах. Це зумовлено такими факторами, як залежність Туреччини від поставок американської зброї та озброєнь, підтримка США у наданні кредитів МВФ та Світового банку для Національної програми економічної стабілізації, лобювання адміністрацією США інтересів Туреччини в інтеграції до Європейського Союзу, а також обіцянки надати прибуткові проекти для турецьких компаній. Анкара тісно пов'язана зі США своїми зобов'язаннями в рамках блоку НАТО, який вона розглядає як єдиний усталений механізм забезпечення глобальної та регіональної безпеки і застосування сили в разі необхідності.

Ключові слова: Турецька Республіка, Близький Схід, США, НАТО, зовнішня політика.

Список публікацій здобувача

1. Піскун Ю. О. Пошук Туреччиною нового балансу сил у відносинах з державою Ізраїль // Міжнародна наукова інтернет-конференція «Сімдесяти економіко-правові дискусії. Серія: Соціальні та гуманітарні науки» (28-29 листопада 2022 р.). URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4129>
2. Піскун Ю. О. Американський чинник у близькосхідній політиці Туреччини // США: політика, суспільство, культура – 2023: наукова конференція (Київ, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 26 січня 2023 р.).

SUMMARY

Piskun Yu. O. The American Factor in Turkey's Middle East Policy at the Current Stage.

Graduate work for obtaining Master's Degree. Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, 2023.

The American factor in Turkey's Middle East policy at the present stage is easily compelling. America influences Turkey politically, economically, and

IX

culturally, and this not only has significant implications for both countries, but also affects international politics as a whole. The issues that arise from the problems of the United States and Turkey should be taken seriously, and the purpose of this study is to identify existing trends and analyze different approaches to solving them. The study of this topic is an important contribution to increasing the understanding of the interaction between the Middle East region and global geopolitics. Studying the problems that Turkey has with its American partners can help to understand the emergence of problems that are key to understanding Turkey's international policy, as well as identify the most effective approaches to solving them. This study will also examine the relationship between Turkish President Recep Tayyip Erdogan and U.S. President Joe Biden.

U.S. and Turkish officials emphasize the importance of continued cooperation and Turkey's membership in the North Atlantic Treaty Organization (NATO). U.S.-Turkey tensions that worsened after a failed 2016 coup in Turkey—including ongoing disagreements over Syrian Kurds and Turkey's 2019 procurement of a Russian S-400 surface-to-air defense system—highlight uncertainties about the future of bilateral relations. For decades, Turkey has relied closely on the United States and NATO for defense cooperation. Turkish leaders have indicated an interest in reducing their dependence on the West, and that may partly explain their willingness to coordinate some actions with Russia. Nevertheless, Turkey retains significant differences with Russia in Syria, Ukraine, Libya, and Armenia/Azerbaijan. Turkey's future foreign policy course could depend partly on how willing Turkey is to risk tensions or breaks in traditional relationships with Western powers while building other global relationships. Major issues are Russia, Sweden-Finland-NATO, Greece and Syria as ongoing conflict near borders.

Key words: Republic of Turkey (Türkiye), Middle East, USA, NATO, foreign policy.